

DOMINIKA WARMUZ*

ROLA RODZINY ORAZ SZKOŁY W WYCHOWANIU KU WARTOŚCIOM I POSTAWOM PATRIOTYCZNYM

WSTĘP

Odkrywając sens wychowania, odnajdujemy drogę, która w pełni rozwija i kształtuje młodego człowieka. W tym aspekcie konieczność wychowania w odniesieniu do wartości to obowiązek, ale również prawo, którego nie można pominąć i o którym nie należy zapominać. Mówiąc o wychowaniu do wartości, najczęściej mamy na myśli wartości ogólnoludzkie, rzadziej chrześcijańskie. Obecnie wychowanie skierowane jest przede wszystkim na wartości materialne, praktyczne i sprawiające przyjemność. Wydaje się, że problemem jest również brak zgodności między wartościami deklarowanymi i rzeczywiście przekazywanymi, co wywołuje dezorientację wśród dzieci i młodzieży.

1. ZNACZENIE POJĘCIA «WYCHOWANIE»

Termin «wychowanie» można rozumieć bardzo szeroko, jako ogół czynności powiązanych ze wzajemnym oddziaływaniem środowiska przyrodniczego i społecznego na człowieka, które kształtują jego osobowość i trwają jako proces przez całe

* Dominika Warmuz – doktorantka nauk o rodzinie na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego; e-mail: dominika.warmuz@op.pl.

życie¹. W takim rozumieniu termin ten ujmuje także pedagogiczną definicję wychowania, w myśl której jest ono ogółem

[...] świadomych i celowych oddziaływań zmierzających do wszechstronnego rozwoju jednostki oraz przygotowania jej do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, zawodowym i kulturalnym, a także do samowychowania².

W. Okoń definiuje wychowanie jako świadomie zorganizowaną działalność społeczną, która obejmuje stronę poznawczo-instrumentalną, połączoną z poznaniem rzeczywistości oraz umiejętnością oddziaływania na nią, jak również kształtowanie stosunku człowieka do ludzi i świata, jego przekonań, postaw, układu wartości i celu życia. Wychowanie w tym rozumieniu to

[...] system czynności wychowawców (nauczycieli, rodziców i innych) i wychowanków, umożliwiających wychowankom zmienianie się w pożądanym kierunku, a więc kształtowanie i przekształcanie uczuć, przekonań i postaw społecznych, moralnych, estetycznych, kształtowanie woli i charakteru oraz wszechstronne rozwijanie osobowości³.

Definicja wychowania W. Okonia dodaje aspekt wymiany działań pomiędzy wychowującym a wychowywanym. Jego celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka. W. Okoń określa, że wychowanie nie jest procesem jednostronnym, lecz dotyczy zawsze obu podmiotów⁴.

J.T. Lubomirski uważa, że „[...] w wychowaniu chodzi przede wszystkim o wewnętrzną wartość człowieka”. Stwierdzenie to dodaje pojęciu wychowania aspekt aksjologiczny, w którym wychowawca dąży do odnalezienia i zaszczerpienia w wychowanku konkretnych wartości. Osoba wychowująca w pewnym sensie programuje umysł podopiecznego na wybrane przez siebie wartości, które zazwyczaj przyświecają ideałom panującym w danym okresie cywilizacji lub danej grupie społecznej⁵.

Według Z. Mysłakowskiego wychowanie to

[...] naturalny proces uwarunkowany mechanizmami niezależnymi od człowieka, lecz ściśle związanymi z jego społeczną naturą oraz wrastaniem w nowe sfery kultury⁶.

Z. Mysłakowski dodaje do terminu wychowania brak zależności tego procesu od człowieka. Oznacza to, że człowiek wychowuje się naturalnie, samoistnie, żyjąc

¹ Cz. KUPISIEWICZ. *Z dziejów teorii i praktyki wychowania*. Kraków 2012 s. 13.

² Cz. KUPISIEWICZ, M. KUPISIEWICZ. *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 2009 s. 193.

³ W. OKOŃ. *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 1987 s. 243

⁴ *Tamże* s. 444.

⁵ *Encyklopedia wychowawcza*. T. 8. Red. J.T. Lubomirski. Warszawa 1912 s. 203.

⁶ Z. MYSŁAKOWSKI. *Pedagogika, jej metody i miejsce w systemie nauk*. W: *Encyklopedia wychowania*. T. I/1. Red. S. Łempicki. Warszawa 1933 s. 15-16.

w danej kulturze lub grupie (np. w rodzinie), nabywa takie wartości, postawy i zachowania, jakie są dla niej typowe. Jest to ważne, ponieważ stwarzając dziecku warunki do rozwoju, kształtujemy jego osobowość przez nas samych. Wychowuje się ono w relacji z otoczeniem, które mu stworzymy⁷. Można zatem stwierdzić, że wychowanie ku wartościom jest przekazywane przez rodziców lub opiekunów w sposób samoistny. Dziecko, żyjąc w duchu wartości danej rodziny, „wchłania” je jako swoje i nimi się kieruje.

2. WPŁYW ŚRODOWISKA RODZINNEGO NA WYCHOWANIE DZIECKA

Wychowanie do wartości rozpoczyna się w rodzinie. Bardzo cenny jest czas rodzinnych spotkań, rozmów, wspólnego posiłku i wypoczynku. Codzienne przebywanie razem uczy wzajemnego zrozumienia, zaufania, ofiarnej miłości i prawdziwej przyjaźni.

Polskie określenie «rodzina» pochodzi od słowa «rodzić». Małżeństwo dwojga ludzi odmiennej płci staje się rodziną z chwilą poczęcia, a potem urodzenia ich pierwszego dziecka⁸. Rodzina określana jest jako ogólnoludzka, naturalna wspólnota osób, która złączona jest więzią małżeństwa, pokrewieństwa lub adopcji i powinowactwa. Skupiona jest wokół rodzenia i wychowania potomstwa, zaspokajania podstawowych potrzeb swoich członków i nastawiona na ich dobro. Początkiem rodziny jest małżeństwo, które po pojawieniu się na świecie dzieci przekształca się w pełną rodzinę. Jest ona równocześnie grupą i instytucją społeczną, należącą do grup pierwotnych, powstających na ogół w sposób spontaniczny. Rodzina jest grupą podstawową, posiadającą poczucie własnej odrębności, własne cele i zadania życiowe. Między członkami rodziny występują charakterystyczne stosunki bliskości, bezpośredniości i intymności nasycone emocjami z odniesieniem osobowym. Rodzina jest grupą, z którą członkowie świadomie i silnie się identyfikują. Wywiera na nich istotny wpływ, kształtując postawy, wzory zachowań oraz przejmując obyczaje i poglądy. Rodzina jako instytucja, jest podstawową komórką narodu, społeczeństwa i Kościoła, decyduje o zdrowiu moralnym, prawidłowym funkcjonowaniu. Jest również ogólnie akceptowaną formą zaspokajania podstawowych potrzeb osób wchodzących w jej skład⁹.

Rodzina jest pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowawczym. Pewne schematy zachowań dziecka są uwarunkowane obserwacją rodziców i innych członków rodziny. Każda rodzina powinna spełniać swoje podstawowe funkcje:

⁷ *Tamże.*

⁸ W. TABACZYŃSKI. *Rodzina. Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. Ozorowski. Warszawa 1999 s. 388.

⁹ J. KŁYS. *Rodzina. Katolicyzm A-Z*. Red. Z. Pawlak. Poznań 1994 s. 337-338.

prokreacyjną, socjalizacyjną, psychohigieniczną, opiekuńczą. Ich brak lub niewłaściwie wypełnianie może prowadzić do niewłaściwych zachowań¹⁰.

H. Izdebska podkreśla, że dziecko, które uczestniczy w codziennych i naturalnych sytuacjach domu rodzinnego oraz w bezpośrednich interakcjach między członkami rodziny, przyswaja podstawową wiedzę o świecie wartości, norm moralnych i społecznych, kulturę rodzinnego domu, uczy się sposobów zaspokajania potrzeb i rozwijania indywidualnych zainteresowań¹¹. Kształtowanie się wartości dziecka w środowisku rodzinnym przebiega dwutorowo: jako wychowawcza praca świadoma i jako oddziaływanie niezamierzone, czyli poprzez szereg czynności zachodzących w rodzinie, postępowanie rodziców i rodzeństwa (lub dalszych członków rodziny) oraz komunikację interpersonalną. Wobec powyższego można wyodrębnić cztery rodzaje oddziaływań środowiska rodzinnego:

- oddziaływania niezamierzone – obojętne, do których należą powszednie, zwykłe sytuacje niewnoszące nowych doznań;
- oddziaływania niezamierzone – nieobojętne, które w sposób pozytywny lub negatywny wpływają na rozwój osobowości dziecka;
- oddziaływania zamierzone, które służą realizacji wewnętrznych celów rodziny;
- oddziaływania zamierzone, które służą realizacji celów wychowawczych obowiązujących w społeczeństwie¹².

Rodzice ze swoimi przekonaniami i wyznawanymi wartościami stanowią dla dziecka grupę odniesienia jako osoby, które wywierają na nie wpływ, wyznaczają perspektywę poznawczą i wpajają hierarchię wartości. Dzięki temu dostarczają mu również wzorców postępowania i gotowych schematów pojmowania rzeczywistości. Dlatego tak ważne są właśnie przekonania rodziców, gdyż to one rzutują na rozwój zachowania dziecka i jego system przekonań.

M. Ziemska podkreśla, że prawidłowe reakcje rodziców to przede wszystkim akceptacja dziecka, dawanie dziecku mądrej swobody, współdziałanie z dzieckiem, szanowanie jego praw w rodzinie jako równych¹³. Akceptacja dziecka jest niezmiernie ważna, gdyż jest wstępem do miłości. Oznacza przyjęcie dziecka z jego fizycznością i osobowością. Rodzice, którzy okazują dziecku akceptację, starają się poznać jego potrzeby i je zaspokajać. Akceptowane dziecko ma uczuciową niezależność, zadowolenie z własnego istnienia i poczucie bezpieczeństwa. Współdziałanie z dzieckiem oznacza pozytywne zaangażowanie i czynne zainteresowanie rodziców sprawami dziecka. Dziecko, odpowiednio do swojego wieku, jest również angażowane w zajęcia domowe. Rodzice chętnie nawiązują z nim

¹⁰ M. ZIEMSKA. *Wpływ przemian funkcji rodziny na socjalizację dzieci*. W: *Rodzina i dziecko*. Red. M. Ziemska Warszawa 1986 s. 234-242.

¹¹ TAŻ. *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka*. W: *Rodzina i dziecko* s. 155-195.

¹² M. DUBIS. *Style wychowania w rodzinie a preferowane przez młodzież cele życiowe i wartości*. „Wychowanie w Rodzinie” 13:2016 nr 1 s. 203.

¹³ ZIEMSKA. *Postawy rodzicielskie* s. 155-195.

codzienny i aktywny kontakt, któremu towarzyszy stopniowe poznawanie świata, wymiana uwag, obserwacji i spostrzeżeń. Rozumna swoboda oznacza dawanie odpowiedniej dla wieku wolności z jednoczesnym wzrostem zaufania, ale i zachowaniem autorytetu. Uznanie w rodzinie praw dziecka jako równych, bez niedocenia-
nia jego roli oznacza, że rodzice pozwalają dziecku na własną aktywność i branie odpowiedzialności za własne działanie, odpowiednio jego do wieku. Dziecko wie, czego oczekują od niego rodzice, a oczekiwania te są dostosowane do jego możliwości¹⁴.

Prawidłowe i pozytywne postawy rodzicielskie, zdrowy i ukształtowany na podstawie określonych norm i wartości system rodzinny zapewnia właściwy i wszechstronny rozwój dziecka i jego osobowości. Nieprawidłowe postawy mogą hamować lub uniemożliwiać rozwój dziecka i prowadzić do ubóstwa emocjonalnego oraz być przyczyną różnego typu niedostosowania społecznego. Symptodem stosunku emocjonalnego do dziecka jest rodzaj uczuć okazywanych dziecku oraz stopień zainteresowania jego potrzebami. Pozytywny stosunek emocjonalny wyraża się tym, że dziecko jest w domu kochane i akceptowane. W przyszłości będzie potrafiło łatwo nawiązywać kontakty i uzyskiwać akceptację osób z kręgu pozarodzinnego. Negatywny stosunek emocjonalny będzie dostarczał dziecku złych doświadczeń. Będzie postrzegało ludzi jako źródło zagrożeń czy niepowodzeń. Pozytywny stosunek emocjonalny jest warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym do uzyskania pożądaných wyników wychowania¹⁵.

System rodzinny pełni najważniejszą rolę w przekazywaniu dziecku wartości. Rodzina przekazuje wzory, podkreśla to, co najistotniejsze i z czym wiąże się sens i cel ludzkiego życia. Tworzy własną hierarchię wartości, norm i zachowań i przekazuje je następnemu pokoleniu na drodze dziedziczenia społecznego. Także klimat emocjonalny domu rodzinnego wpływa bezpośrednio na kształtowanie się systemu wartości. Zgodne i pełne harmonii stosunki w rodzinie tworzą korzystny klimat uczuciowy, w którym zaspokajane są potrzeby dziecka, zwłaszcza te psychiczne. To właściwy grunt do prawidłowego kształtowania się osobowości dziecka. Atmosferę domową tworzy wiele czynników, do których należą przede wszystkim stosunki między członkami rodziny, osobowość rodziców, więź emocjonalna i uczuciowa oraz style wychowania. Aby stworzyć ciepłą, serdeczną i korzystną dla rozwoju dziecka atmosferę, członków rodziny musi łączyć pozytywna więź emocjonalna, która będzie sprzyjać kształtowaniu się właściwych kontaktów międzyludzkich, postaw prospołecznych i transmisji wielopokoleniowej w zakresie wartości¹⁶.

¹⁴ Tamże s. 71-73.

¹⁵ M. JACUŃSKA. *Wychowanie małego dziecka w rodzinie*. W: *Rodzina i dziecko* s. 351-352.

¹⁶ DUBIS. *Style wychowania w rodzinie*.

3. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI W RODZINIE I W SZKOLE

Wychowanie do wartości obejmuje dwa zakresy działań. Pierwszy dotyczy przygotowania człowieka do samodzielnego i świadomego funkcjonowania w świecie wartości, a szczególnie ich wybierania, realizowania, porządkowania i aktualizowania. Drugi dotyczy kształtowania w osobie rozumienia i gotowości przyjęcia wartości poświadanych z perspektywy wdrażanego programu wychowawczego i motywacji do życia tymi wartościami. Celem tego zakresu wychowania jest przygotowanie i motywowanie wychowanka do w pełni świadomego i dobrowolnego wybierania poświadanych przez niego wartości oraz do ich hierarchizowania i realizowania¹⁷. Droga do wychowawczego celu prowadzi przez kilka etapów:

- a) odkrywanie wartości – to etap poznawania i zrozumienia wartości uwarunkowany przede wszystkim przez nazwanie wartości i zrozumienie ich sensu. Musi być oparty na rzetelnym wyjaśnieniu i ukazaniu autentycznych przykładów ich realizacji. Istnieje również potrzeba zetknięcia się z wzorami osobowymi, z wartościowymi przedmiotami i działaniami. Wychowanie do wartości musi przebiegać przez poznawanie konkretnych osób lub działań niosących te wartości (rodzina, wychowawcy itp.)¹⁸;
- b) przeżywanie wartości – drugi etap pogłębia i wzmacnia zainteresowanie danymi wartościami, żywi je emocjonalną treścią. Wychowawca musi aranżować wokół przekazywanych wartości sytuacje, które będą sprzyjały ich przeżywaniu (np. sztuka, obrzędy czy świętowanie);
- c) interioryzacja, czyli uwewnętrznianie – etap ten wymaga systematycznego stwarzania sytuacji powtarzania poświadanych doświadczeń, które będą angażowały w bezpośrednie realizowanie poświadanej wartości. Warunkiem dojrzewania do wartości jest zwłaszcza praktykowanie konkretnych wartości, ćwiczenie związanych z nimi zachowań i opanowanie sprawności ułatwiających kontakt z nimi. To zadanie wymaga poświęcenia im czasu, a w szczególności towarzyszenia przez osoby dorosłe w utrwalanych działaniach i wspomaganie ich. Na tym etapie szczególnie istnieje potrzeba współpracy rodziny ze szkołą, by wzajemnie się uzupełniały w tym względzie;
- d) internalizacja wartości – uznanie wartości za własne i życie zgodnie z nimi. Na tym etapie konieczna jest praca nad pogłębianiem postaw warunkujących dobrowolność, świadomość wyborów i bezinteresowność. Najważniejsza jest wierność wybranym wartościom i ich realizacja w świecie, szacunek wobec nich, podziw i zachwyt w szczególności nad wartościami wyższymi¹⁹.

¹⁷ K. OLBRYCHT. *Wychowanie do wartości – w centrum aksjologicznych dylematów współczesnej edukacji*. „Paedagogia Christiana” 2012 nr 1 s. 91-92.

¹⁸ Zob. TAŻ. *O roli przykładu, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*. Toruń 2007.

¹⁹ TAŻ. *Wychowanie do wartości* s. 97-99.

Ogromne pole do działania w zakresie wychowania do wartości ma szkoła, która powinna wspierać rodziców w wychowywaniu dzieci. Niezmiernie ważne jest, by szkoła budowała program wychowawczy w ścisłym porozumieniu z rodzicami. W programie tym powinny być wyraźnie nazwane i wyjaśnione wartości, na których oparty jest system wychowawczy. W wychowywaniu do wartości rolę nie do przecenienia pełnią sami wychowawcy. Będąc przykładem i wzorem dla swoich uczniów, muszą być świadomi, że swoją osobą prezentują określony świat wartości. Nauczyciel i wychowawca nie może być neutralny. Nie powinien więc zgubić właściwej hierarchii wartości zarówno w życiu osobistym, jak i zawodowym. Musi być świadkiem wartości, które wyznaje. Najważniejsze w pracy nauczyciela jako wychowawcy jest to, by w każdym momencie swoich działań w ramach wychowania do wartości cenił ucznia, jego indywidualność i autonomię. Uczeń musi być traktowany jako podmiot i jako wartość. Dzięki takiemu podejściu stworzymy najlepsze warunki do właściwego rozwoju. Uczeń będzie miał możliwość racjonalnego korzystania ze swojego potencjału w dążeniu do samorealizacji²⁰.

B. Śliwerski uważa, że jednym z najważniejszych aspektów wychowania do wartości jest ciągle motywowanie uczniów do wartościowego życia. Autor wyjaśnia, że życia wartościowe „[...] to życie polegające na świadomym i wolnym poszukiwaniu wartości we wspólnocie z współczesnymi i w kontakcie z dziełami minionych pokoleń”²¹. Zadaniem nauczyciela i wychowawcy jest stałe nakłanianie uczniów do samodzielnego poszukiwania wartości, by czynili to

[...] możliwie najlepiej, to znaczy z użyciem wszystkich sił swojego intelektu i wykorzystaniem wszystkich dostępnych wyników podobnych wysiłków, jakich dokonują inni ludzie²².

3.1. WYCHOWANIE DO PATRIOTYZMU W RODZINIE I W SZKOLE

Wychowanie patriotyczne jest istotnym elementem wychowania. Jest ono wartością w każdym społeczeństwie i częścią kultury danego narodu. Rozwój patriotyzmu jako wartości wiąże się z procesem historycznym, w którym tworzy się tożsamość narodowa. Ma ona charakter ideowy²³. J. Tischner określa patriotyzm jako wartość przynależącą do kategorii ojczyzny, czyli kultury, miejsca, języka i pochodzenia. Jest to tożsamość grupowa, jak również indywidualna, która ma charakter

²⁰ L. SAŁACIŃSKI. *Wychowanie do wartości w szkole jako pole profesjonalnych działań nauczyciela – wybrane spostrzeżenia z badań sondażowych*. „Problemy Profesjologii” 2:2014 s. 113.

²¹ B. ŚLIWERSKI. *Wprowadzanie w życie wartościowe*. „Edukacja i Dialog” 3:2000 s. 10-18.

²² *Tamże*.

²³ T. CZERNIK. *Patriotyzm jako wartość nieograniczona*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 6:2007 nr 6 s. 28.

dynamiczny, podlegający stałemu procesowi rewitalizacji²⁴. Pojęcie patriotyzmu nie jest jasno określone we współczesnych naukach społecznych. Możemy spotkać się ze stwierdzeniem, że patriotyzm istnieje tylko i wyłącznie w świecie emocji i uczuć. Z drugiej strony można również umieścić to pojęcie w kręgach racjonalnych przekonań, oczekiwań i obowiązków związanych z uczestnictwem w danej wspólnotce. Psychologowie ujmują patriotyzm jako postawę, czyli złożoną strukturę zawierającą elementy emocjonalne i poznawcze oraz motywacyjno-behawioralne²⁵. Patriotyzm wychodzi poza własną indywidualność, jest dostrzeżeniem związków między „ja” i „my”, umieszczaniem siebie w szerszej zbiorowości. Dlatego też kluczowym elementem patriotyzmu jest przywiązanie do grupy, z którą się identyfikujemy (szkoła, miasto, rodzina, grupa zawodowa itp.). W szerszym znaczeniu patriotyzm oznacza zróżnicowaną kategorię postaw narodowych, których podstawą jest poczucie narodowej tożsamości. Przedmiot tych postaw jest zróżnicowany – od narodu w sensie etnicznym, przez naród jako wspólnotę kulturową aż do państwa i współobywateli²⁶.

W systemie szkolnym dużą rolę odgrywa nauczyciel, który oddziałuje wychowawczo na ludzi młodych i kształtuje ich postawy – również te patriotyczne. Szczególnie istotną rolę w tym względzie spełniają nauczyciele przedmiotów humanistycznych oraz wychowawcy klas. To oni przekazują uczniom podstawową wiedzę o współczesnej Polsce, o jej perspektywach rozwoju i o tradycjach narodu. Wiedza ta musi zawierać ładunek emocjonalny, gdyż sama teoria nie kształtuje odpowiednich postaw, przekonań czy poglądów. Wychowanie ucznia w duchu patriotycznym to także kształtowanie stosunku do symboli narodowych – hymnu, godła, sztandaru, pamiątek narodowych i społecznych²⁷. Najistotniejszym zadaniem wychowawczym szkoły w zakresie wychowania patriotycznego jest praktyczne przygotowanie uczniów do udziału w życiu publicznym i wprowadzenie ich w świadome wypełnianie obowiązków obywatelskich. Zaangażowanie nauczyciela, jego autorytet i wiedza oraz prezentowane przez niego walory moralno-estetyczne najbardziej oddziałują na ucznia. Jednak najważniejszym aspektem pracy wychowawczej jest współpraca wszystkich nauczycieli. Cały proces wychowania musi współgrać z procesem kształcenia, formami nauczania i stosowanymi metodami.

Niezależnie od tego, w jaki sposób przebiega proces dydaktyczno-wychowawczy w szkole, największy wpływ na kształtowanie się poczucia patriotyzmu

²⁴ J. TISCHNER. *Myślenie według wartości*. Kraków 1994 s. 515.

²⁵ W. DRZEŹDŻON. *Patriotyzm jako wartość w systemie edukacyjnym i wychowawczym*. „Język – Szkoła – Religia” 8:2013 s. 71-72.

²⁶ *Tamże*.

²⁷ M. DUDZIKOWSKA. *Wychowanie. Pojęcia – procesy – konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie*. Gdańsk 2008 s. 34.

u dzieci i młodzieży mają: rodzina, samokształcenie, kultywowanie tradycji rodzinnych i kulturowych, Kościół, czytana literatura i środki masowego przekazu²⁸.

Większa część wartości oraz reguł wartościowania pozostaje w takiej formie, w jakiej została wprowadzona przez rodzinę. Dziecko, spotykając się z konkretnymi wartościami, zachowaniami, normami, postrzega je w kategoriach wcześniej przyswojonych wartości i norm. Badania P. Brzozowskiego udowodniły, że wartości rodziców korespondują z niektórymi wartościami ich dzieci. Dzieci swoimi preferencjami bardziej przypominają rodziców niż obce im osoby dorosłe. Badania te miały charakter korelacyjny (nie można więc mówić o zależnościach przyczynowych), lecz wnikliwe analizy pokazały, że wartości dzieci są bardziej związane z systemem wartości matek niż ojców. Także w badaniach B. Wołoszuk dzieci w młodszym wieku szkolnym wybierały wartości zbliżone do tych, które preferują ich rodzice. B. Bulla przeprowadziła podobne badania. Dokonała analizy porównawczej wartości najczęściej występujących w hierarchii wartości deklarowanych przez dzieci oraz hierarchiach wartości matek i ojców postrzeganych przez dzieci. Przeprowadzone badania pokazały, że młodzież przejawia tendencję do przypisywania rodzicom tych wartości, jakie sama deklaruje. Badania B. Kity i M. Sitarczyk pokazały związek kryzysu wartościowania z postawami rodzicielskimi. Kiedy w dzieciństwie zabraknie akceptacji, szczególnie ze strony ojca, zwiększa się prawdopodobieństwo nasilenia trudności i konfliktów w sferze wartości w okresie dojrzewania. Akceptacja i miłość ze strony matki może chronić przed kryzysem wartości²⁹.

ZAKOŃCZENIE

Rodzina jako najważniejsza grupa społeczna powinna w pełni wypełniać rolę wychowania do wartości. Szkoła, wychowawcy i nauczyciele nigdy nie zastąpią rodziców, dziadków i rodzeństwa. Interakcje, które dokonują się tylko w rodzinie, odgrywają ogromną rolę. Wychowanie do wartości, zarówno patriotycznych, jak i ogólnych, bierze swój początek w rodzinie. Dopiero w dalszej kolejności wpływa na nie szkoła, środowisko lokalne i inne kręgi społeczne. Proces ten musi być doskonalony już od najmłodszych lat przez przykład życia całej rodziny. Dopiero

²⁸ DRZEŹDŻON. *Patriotyzm jako wartość* s. 73.

²⁹ H. ELŻANOWSKA. *Międzypokoleniowa transmisja wartości w rodzinie*. „Studia z Psychologii w KUL” 18:2012 s. 100-101; zob. P. BRZOZOWSKI. *Przekazywanie wartości w rodzinie*. „Psychologia Wychowawcza” 2:1988 s. 190-199; B. BULLA. *Spostrzeganie hierarchii wartości rodziców przez młodzież a jej własna hierarchia wartości*. W: *Orientacja dzieci i młodzieży w sytuacjach społecznych*. Red. M. Jon. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź s. 76-97; B. KITA, M. SITARCZYK. *Postawy rodzicielskie a kryzys w wartościowaniu u młodzieży w wieku dorastania*. „Psychologia Wychowawcza” 4:1994 s. 330-343.

wtedy dziecko, kiedy osiągnie dorosłość, będzie umiało przekształcić proces wychowania w rodzinie w proces samowychowania i samodoskonalenia.

Wartości patriotyczne skupiają w sobie wiele innych, takich jak: miłość, odpowiedzialność, solidarność, sprawiedliwość, szacunek, bez których nie można zbudować żadnej wspólnoty. Wychowanie w rodzinie polega przede wszystkim na doświadczaniu wartości w bezpośrednim kontakcie z rodzicami oraz modelowaniu zachowań. Szczególnego znaczenia nabierają w tym procesie obecność i wartości moralne preferowane przez rodziców. Należy więc akcentować rolę, znaczenie i odpowiedzialność ojca i matki w wychowaniu dziecka.

A ROLE OF THE FAMILY AND SCHOOLS
IN EDUCATION TOWARDS PATRIOTIC
ATTITUDES AND VALUES

S u m m a r y

Values are the foundation of education process. The essence of education should be presented for viewing the young generations by parents, teachers and educators of that what is really valuable. Values are the basis for human development and for any system, program or single educational activity. The process of upbringing to values begins in the family. An important value is patriotism, which should be developed in itself.

Tłum. Jarosław Sempryk

Słowa kluczowe: wychowanie, wartości, patriotyzm, proces wychowawczy, środowisko wychowawcze.

Key words: education, values, patriotism, upbringing process, educational environment.